

הרב מרדכי צבי שמעיה

ברכת האוכל חיטה וקוואקר והמסתעף

ובמג"א (שם ס"ק ו') כתב: ואם אירע שאכלו שלא בתוך הסעודה - יברך אחריהם בורא נפשות, כן משמע דעת הב"י עכ"ל. והיינו מדסתם כדעת הבה"ג דמברך בורא נפשות, משמע דכן עיקר להלכה, דכן דרכו של הב"י דדעה א' היא העיקרית בעיניו, כביאור המחצית השקל.

הברכה שמברכים על 'שלווה'

ויש לדון בחילוקים היוצאים להלכה למעשה ממחלוקת זו, דהנה חיטה תפוחה הנקראת 'שלווה', ידוע לכל בר כי רב שכדי לצאת מידי ספק יש לאכלה רק בתוך הסעודה, [וכמובן רק אם אוכל מהם שיעור כזית, דבפחות מכזית לא שייך דין זה אף אם אוכלם שלמים שיש בזה משום בריה, דממ"נ, אם אוכלם לבדם - הרי יש בלא"ה משום בריה, ואם אוכל דבר נוסף שחייב לברך עליו ברכת בורא נפשות יכול לכוון גם על זה, אף שלהצד שחייב בברכת מעין שלוש לא יצא, מ"מ אין כאן משום ברכה לבטלה, ועל ברכת מעין ג' - יש כאן ס"ס לפטור, דשמא יוצא בבורא נפשות, ושמא בריה אינה חייבת בברכה אחרונה].

אלא מה שיש לדון בזה להלכה למעשה הוא, אם אכל בריה מחטה, דהיינו חטה שלמה, ואכל עוד דבר פחות מכזית, ויחד מצטרפים לכזית, שיש לדון האם יברך בורא נפשות לכתחילה, כלומר, האם יכול לאכול כן לכתחילה, דבדיעבד הרי נקטינן דעל חטה מברך בורא נפשות, שלפי הצד שחטה חייבת בברכת מעין ג' ובריה חייבת בברכה אחרונה - אינו יכול לברך בורא נפשות, והוי ברכה לבטלה, שהרי לא אכל כזית מדברים אחרים, ומ"מ יכול לעשות כן לכתחילה דהרי יש כאן ס"ס, שמא חטה ברכתה בורא נפשות ושמא בריה אינה חייבת בברכה אחרונה, ובס"ס כזה אפשר

הנה התוס' (ברכות לו. ד"ה הכוסס חיטה) מסתפקים איזו ברכה יש לברך לאחר אכילת חיטה חיה, האם צריך לברך מעין שלוש, דהרי הוא מז' המינים שנשתבחה בהם הארץ, וא"כ יש לברך 'על האדמה ועל פרי האדמה', וכך הגיה ר"ת במחזור שלו, אלא דלבסוף חזר בו, משום דלא אשכחן בשום מקום הך ברכה, דבכל מקום שנזכר בגמ' דמברך על ה' מיני דגן מעין ג' - מוזכר רק על המחיה, ועל ז' המינים על הארץ ועל הפירות, ועל האדמה ועל פרי האדמה לא הזכיר, 'יעו"ש בתוס' עוד. אולם שיטת הר"י שם בתוס', דכן חוששין להך ספיקא, ומביא, דבירושלמי איתא להך ספיקא דנסתפקו האמוראים שם, ומסיים שם הירושלמי, דר' ירמיה אמר לא אכלית סולת מן יומא, ומסיק הר"י להלכה: ונכון להחמיר שאין לאכול קליות אלא בתוך הסעודה, שאז ברכת המזון פוטרתן אם לא נתמעכו יפה דהוי כמו דייסא.

וברא"ש (שם סי' ט) מביא את המחלוקת בין ר"י לר"ת, ומביא בשם הבה"ג דסובר ג"כ דמברך עליה בורא נפשות, ומסיים כשיטת התוס' דנכון להחמיר שלא לאכלם אלא בתוך הסעודה, ומביא את הירושלמי, ומסביר הא דר' ירמיה לא אכל סולת מן יומא, לפי שהיה מסופק בברכה אחרונה, שאם היה מסופק בברכה ראשונה הרי יכול לברך שהכל, דתנן ברך על כולם שהכל נהיה בדברו יצא, אבל ברכה האחרונה אין לו לברך כי אם ברכה שנתקנה, עכ"ד. וכן מביא הגה"מ מהבה"ג (הל' ברכות הלכה ב').

והרמב"ם שם פוסק דמברך בורא נפשות, ובשו"ע (סי' ר"ח סעיף ד') סותם כדברי הבה"ג והרמב"ם דמברך בורא נפשות, ומביא אח"כ את שיטת התוס' דנכון שלא לאכלם אלא בתוך הסעודה ויפטרנו בברכת המזון,

שכיוון שנתבשרו כשאינם שלמים הם נעשים מעוכים כראוי ע"י הבישול, אבל כשהם מעורבים ע"י דבש וכדו', והם כמעט יבשים אף לפני האפיה, ויש שאוכלים אותם בלא אפייה כלל כשמתייבשים בטוב - ודאי שלא נשתנתה ברכתם ע"י האפיה, כיוון שאין כאן שום ריכוך והשתנות, ומה דאיתא בסעיף ב': אפי' עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם - מיירי שנתבשר במים, וכמו שהתחיל השו"ע בדבריו 'שעשה מהם תבשיל ועירב במ דבש הרבה', אבל בענייניו הלוא הוא יבש והוי אפיה, ודינה כמו פריכיות אורז, וקשה, דהלוא עמא דבר לברך עליה בפה"א, ואפי' למאן דסובר דמברך מזונות, הכא גרע טפי, דהתם לכה"פ הם מדובקים להדדי דיבוק עצמי ודומים לנימוח, אבל כשהדיבוק הוא ע"י דבר אחר, אפשר לכו"ע דינן לברך בפה"א, ובספר וזאת הברכה ג"כ מכריע שיכול לברך בפה"א, אלא שזה רק בשיבולת שועל טבעי, אבל בגרנולה יש צד דהוי כנתבשר אם נתבשר ע"י אדים, ויש בזה כמה סוגים, אלא דדעת הגרשז"א דגם בזה דינו לברך בפה"א, ואפשר לסמוך ע"ז, דהרי בדיעבד אם בירך בפה"א - יצא אף אם דינו לברך בורא מ"מ, שכן כתב הט"ז (ס"ק ח'), ועיין בפמ"ג שהביא סימוכין לדבריו.

ובדיעבד כשאנו אוכלו בתוך הסעודה, כמו הכוסס חטה - ג"כ אי"צ לחוש שמא ברכתו על המחיה, ויכול לברך בורא נפשות, ואף שהבאנו את דברי הרא"ש דבדבר שצריך מעין ג', אם מברך בורא נפשות - אינו יוצא והוי ברכה לבטלה, מ"מ הרי מעיקר הדין נקטינן שברכתו הוא בפה"א, ולכן ברכתו האחרונה היא בורא נפשות, ויש לצרף לזה את הדעה הסוברת דבורא נפשות היא ברכה כוללת כמו ברכת שהכל, שיוצא על הכל, [עיין במג"א (סי' ר"ב ס"ק כ"ו)]

לסמוך גם בנידון של ברכה לבטלה, אף שבכל ס"ס סובר הפמ"ג דאין לברך, ויש בזה נידון גדול באחרונים, מ"מ באופן זה שמעיקר הדין נקטינן דברכתו בורא נפשות אפשר לסמוך כשיש עוד ספק, ולכתחילה לברך בורא נפשות.

הברכה שמברכים על עוגיות גרנולה

עוד חילוק שנוגע הלכה למעשה בנידון זה, לענין שיבולת שועל (קוואקר), או התערובת שלהם שקורין 'גרנולה', שלאחרונה נפוץ שאופים מהם עוגיות, ע"י שמעריבים אותם עם דבש וסוכר ואופים אותם, והדבר ברור שברכתם הראשונה היא בורא פרי האדמה, ודלא כהרבה הטועים בזה ומברכים ע"ז ברכת מזונות, דאף שהם מה' מיני דגן מ"מ אין מברכין המוציא וברה"מ, או מזונות ועל המחיה אלא כשאופה פת מקמחן, או תבשיל גם כשהם שלמים, או אפי' דייסא, והיינו רק באופן שאינו מבשלם אלא שורה אותם הרבה במשקה עד שנימוחו ונדבקו יחד, אבל אם מערבן בדבש וכדו', שאין כאן דבר המסבכך ומדבקן בדיבוק עצמי, אלא שמודבקים ע"י דבר אחר שהוא אמצעי לדבקן - ודאי שנשאר ברכתן מעיקרא דהיינו בורא פרי האדמה, ואף אם יערב בו קמח, יש לחלק שאם כוונתו היא רק שהקמח ידבק את החלקים - אין לו דין 'כל שיש בו מה' מיני דגן', ורק אם יתן את הקמח ליתן בו טעם - אז בודאי שתהיה ברכתן מזונות משום 'כל שיש בו מה' מיני דגן', דבקמח אי"צ דיבוק עצמי, לפי שכל הענין שצריך דיבוק בגרעינים שלמים הוא שבכך זה מורה על הריכוך והמיעוץ, אבל כאן אין לך ריכוך יותר מזה.¹

ונלע"ד שאפי' כשהגרעינים אינם שלמים נשאת הברכה דמעיקרא, דאף שהדין הוא שכשנתבשרו אינם צריכים דיבוק, היינו

1 ולגבי ברכה אחרונה, הנה כדי לברך על המחיה צריך לאכול כזית בכא"פ מהקמח עצמו, וא"א לצרף את השיבולת שועל כמבואר בסעיף ט"ו, ואם לא אכל כזית בכא"פ קמח לבד - נשאת ברכתו האחרונה כמו שיבולת שועל לבד, וכפי שיבואר לקמן.

המינים, דבכל אופן נקראים לחם, וגם כשבשל מהם היה ג'כ כעין לחם, [וכן משמע מהגה"מ שיובא לקמן], אלא שאינו לחם ממש דלא קובעין עליהם, ולכן מברך רק מעין ג', [ויש מחלוקת בזה האם הוא מה"ת כששבע], והיינו דכיוון דמחמיצין, וכל המחמיץ נקרא לחם, דילפינן מלחם עוני הנאמר גבי מצה, ומצה נלמד מחמץ, שנאמר 'לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצה', דמה שמחמיץ יכול לצאת ידי מצה, כמבואר בגמ' (פסחים לה.), וכן לענין חלה ואיסור חדש, שנאמר בהם 'לחם' ילפינן ממצה, כמבואר במנחות דף ע' ע"ב, והראיה לזה מההוא דר' יוחנן בן נורי (פסחים שם וברכות לז:), שמחייב כרת בחמץ של אורז, ויכול לצאת בו ידי חובת מצה, וכן בדוחן אומר שאסור משום חמץ, וגם אמר שם שקרמית (הנקרא קצח) חייבת בחלה, האם נאמר שהם בכלל חטה ושעורה, ודאי דזה אינו, אלא טעמו דזה נקרא לחם מחמת דמחמיץ, א"כ לדידן נמי נאמר כן גבי שיבולת שועל וכדו', ומה שאין אנו סוברים כן באורז ודוחן, כבר ביארה הגמ' שם דרבנן סוברים דזה אינו חימוץ אלא סירחון.

ונראה שנידון זה תלוי בשאלה האם שיפון שיבולת שועל וכוסמין חייבים בביכורים, דלא מצאנו בשום מקום שחייבים בביכורים, וברמב"ם (ביכורים פ"ב ה"ב) כתב, דאין מביאין ביכורים אלא משבעת המינים האמורים בשבח הארץ, והם החיטים והשעורים וכו', ומדייקים האחרונים מדבריו דשיבולת שועל והשאר - אין חייבים בביכורים יעו"ש. ובספר דרך אמונה ובספר תורת הארץ (ח"ב פ"ו ה"ו) הביאו שיש בזה פולמוס גדול באחרונים, האם אכן אפשר לדייק מהראשונים כנ"ל, וכפי שנבאר בהרחבה.

הנה בגמ' (פסחים לו.) איתא: ר"ע אומר 'מצה ומרור', מה מרור שאינו בביכורים אף מצה אינו בביכורים, אי מה מרור שאין במינו ביכורים אף מצה שאין במינה ביכורים, אוציא חטה ושעורה דיש במינה

בשם הבה"ג דסובר כן, ובמג"א סיים דדבריו צ"ע, ובספר פסקי תשובות מביא כמה גדולים הסוברים כן, ועכ"פ אם יברך בורא נפשות על דבר אחר ודאי שאין כאן בית מיעוט.

והנה לאחר שביררנו שדין עוגיות אלו כדין הכוסס חטה שמברך בפה"א, א"כ גם לענין ברכה אחרונה יש לדון בדין הכוסס חטה שהסתפקו התוס' בזה, ובשו"ע נפסק שנכון שאין לאכלם כלל כי אם בתוך הסעודה.

ונלע"ד דיש צד להקל בשיבולת שועל ושאר המינים חוץ מחטה ושעורה, דהלוא מה שהסתפקו התוס' אם צריך לברך מעין ג' הוא מחמת הפסוק 'חטה ושעורה' וגו', שנאמר עליהם 'ואכלת ושבעת וברכת', או כיוון שאכילתם אינה חשובה כ"כ - אינו מברך אלא בורא נפשות, ואפשר לומר דרק על חטה ושעורה שהוזכרו בפסוק צריך לברך ברכת מעין ג' בכוסס, אבל שאר המינים, אף שהם מינם לגבי צירוף חטה וכן לענין כלאים באופן המותר המבואר במשנה (כלאים פ"א מ"א), מ"מ שם חטה ושעורה אין עליהם לומר שגם עליהם נאמר הפסוק 'ואכלת ושבעת וברכת'.

והרש"ש בפסקים דף ל"ו מביא ראיה מהפסוק בפרשת וארא 'והחטה והכוסמת לא נוכו', משמע, דכשנאמר חטה סתם לא נכלל כוסמת עמה, אף דכוסמת בכלל חטה, וכן כשאמרה תורה 'סולת חטים' לגבי מנחות - אין כוסמת בכלל כמבואר ברש"י (פסחים לה. ד"ה אוסר), ובעומר שדגן מן השעורים א"א להביא מן השיבולת שועל והשאר כמבואר בירושלמי בפ"א דחלה, הגם דיש שם דעות בזה, אבל להלכה א"א להביא אלא מן השעורים.

ומה שמברך עליהם מעין ג' כשעושה מהן תבשיל או כשעושה לחם מברך ברכת המזון, היינו משום דבהמשך הפסוק של חטה ושעורה נאמר בה 'ארץ אשר במשכנות תאכל בה לחם', וזה ודאי כולל את כל

וממשיך הפני יהושע: ונ"ל אלא דלמאי דפשיטא ליה למהרש"א דכוסמין ושיבולת שועל ושיפון מיני ביכורים ניהו, נראה שאינו כן, דלענ"ד לא אשכחן לה בשום דוכתא בש"ס, וגם בלשון הרמב"ם בהלכות ביכורים, וא"כ הדעת מכרעת דנהי דכוסמין מין חיטין, ושבולת שועל מין שעורים - היינו לענין חלה ותרומה וכלאים כפירוש רש"י והתוס' לעיל, וכ"ש לענין דמקריין לחם דילפינן לה מחלה וכו', משא"כ לענין ביכורים לא מהני מה שהן ממני חיטין ושעורים, אלא חיטין ושעורים ממש בעינן, וילפינן לה במנחות מגזירה שוה ד'ארץ' 'ארץ' מקרא ד'ארץ חטה ושעורה', עכ"ל, והסכים לדבריו הצ"ח שם.

ובתוס' רעק"א על המשנה בביכורים מביא את דברי הפנ"י, ומשמע ג"כ דמסכים לדבריו, ובמנחת חינוך מביא מחלוקת הפנ"י והמהרש"א, ומסיים דהחינוך והרמב"ם סתמו דבריהם, ובאמת הפנ"י מוכיח מסתימת הרמב"ם דאין שאר המינים חייבים בביכורים, וכן יש להוכיח מדברי החינוך. ובחידושי החת"ס (שם לו. ד"ה אוציא חיטין ושעורים) מצטט את דברי הפני יהושע, וכותב דכדבריו מבואר בתוספתא (ברכות פ"ד הל' יא), וז"ל התוספתא: פת כוסמין ופת שעורים - מברך על השעורים, והלא כוסמין יפין מהשעורים, אלא דשעורין הוי משבעת המינים, והכוסמין אינם משבעת המינים, ע"כ.

אלא שהמג"א בסי' קס"ח ס"ק ו' מקשה מדברי הטור בסי' ר"ח, דכתב דכוסמין מין שבעה דבכלל חיטין הן, ודגן בכלל שעורים, ומתוך דמ"מ שעורים עדיפי דכתיבי בהדיא בקרא (אגודה), הרי שאין ראיה מדברי התוספתא, והחת"ס שם בהגהותיו מצטט את דברי הפנ"י, דהיינו שלמד כפשוטו בתוספתא, אלא דמ"מ הרי יש ראיה להיפך מדברי הטור בסי' ר"ח שהביא המג"א, שמסביר שם דלכן מברך המוציא ומזונות על כל החמשת מיני דגן, לפי שהן ג"כ חשובין

ביכורים, ת"ל 'מצות' 'מצות' ריבה כו'. ובתוס' (שם ע"ב ד"ה אוציא חיטין ושעורים) כתבו: וא"ת אם כן נוציא כל חמשת המינים שיש במינן ביכורים, דאנו לחם בעינן, דממעטינן לעיל אורז ודוחן, עכ"ל. זהו הגירסא לפי הב"ח והמהרש"ל, דהיינו שיש כאן קושיא ותירוץ, דמה שהגמ' מוציאה חיטין ושעורים מכלל לצאת ידי חובת מצה בהם דהוקש למרור, לולי ריבוי דמצות מצות, אין שאר המינים בכלל, דהיינו שיפון ודעימיה, אף דהם בכלל חיטין ושעורים והוי כמי שיש במינן ביכורים, דאם נמעט אלו הרי אין יכול לצאת ידי מצה כלל דהרי בעינן לחם, ואין בכלל לחם כי אם ה' מינים אלו, וע"כ דבאלו יכול לצאת, דרך חיטין ושעורים שהם עצמם חייבים בביכורים נתמעטו, אבל שאר מינים שהם רק מין חיטים ושעורים אבל הם עצמם אין חייבים בביכורים - אפשר לצאת בהם, ואין צריך ריבוי ד'מצות' 'מצות' אלא לחיטים ושעורים, נמצא לפי גירסא זו דשאר מיני דגן אין חייבים בביכורים.

אבל המהרש"א הביא גירסא אחרת בתוס' וז"ל: וא"ת א"כ נוציא כו', ואנו לחם בעינן, דכל זה מדברי קושייתם, דאיך ס"ד למימר אוציא חיטין וכו', דא"כ אמעטו גם כל שאר ה' מינים ואנו במצה לחם בעינן כו', וע"כ דלית לן למעט אלא ביכורים גופיהו ולא במינן ביכורים, עכ"ד. נמצא לפי זה דשאר מינים חייבים בביכורים.

ובפני יהושע כתב וז"ל: דהעיקר הוא כגירסת המהרש"ל והב"ח דיש כאן קושיא ותירוץ, דאם נאמר דהתוס' נשאר בקושיא כיוון דשאר המינים ג"כ חייבין בביכורים, נראה דבאמת אין תירוץ לקושיא זו, ולית נגר ובר נגר דיפרקינה, דלפי"ז נמצא ע"כ דליתא להקישא דמצה ומרור, ואין לפרש דהא דקאמר 'אוציא חיטין ושעורים' היינו דמהאי טעמא גופא ע"כ דליתא להקישא דמצה ומרור, דאם כן מאי האי דקאמר 'מצות' 'מצות' ריבה, האי ריבויא למה לי, אלא ע"כ דעיקר כגירסת רש"ל דגרס 'ואין לומר',

הפנ"י, דשאר מינים פטורים מביכורים, אך בירושלמי לא משמע כן דיליף גז"ש מ ברכת המזון. ועיינתי בירושלמי בפ"א הל' ג' וז"ל הגמ': אין מביאין ביכורים וכו', אילו כתיב 'ולקחת ראשית כל פרי האדמה', הייתי אומר כל הדברים חייבים בביכורים, ת"ל 'מראשית' ולא כל ראשית, אם מראשית ולא כל ראשית, אין לך אלא חטיף ושעורים בלבד, ת"ל 'פרי אדמתך' ריבה, וריבה את הכל, נאמר כאן 'ארצך' ונאמר להלן 'ארץ חטה ושעורה', מה ארץ שנאמר להלן בשבעת המינים הכתוב מדבר, אף ארץ הכתוב כאן בשבעת המינים הכתוב מדבר, עכ"ל הגמ'.

והנה לימוד זה ד'ארץ' 'ארץ' איתא גם בגמ' מנחות דף פ"ד ע"ב בקיצור, והבין דכיון דילפינן מהפסוק שמדבר בברכת המזון, וברהמ"ז הרי ודאי חייב על מין דגן, א"כ גם לענין ביכורים חייב על כל מיני דגן, אבל לפי דברינו אין ראייה משם דמה שחייב בברכת המזון הוא מדין לחם כמו אורז ודוחן לר"י בן נורי, אלא דיש להביא ראייה מתחילת דברי הגמ', ששואלת: אם 'מראשית' ולא כל ראשית, אין לך אלא חטיף ושעורים בלבד וכו', ומסביר הפני משה דרך חטיף ושעורים יהיו חייבים בביכורים, דרך הם נקראים דגן וכתוב 'ראשית דגנך', וילפינן על ראשית דביכורים דכתיב 'ראשית ביכורי אדמתך', דרך מה שנקרא דגן יהיה חייב בביכורים, ומשמע דלפי ההו"א דרך חטיף ושעורים חייבים, גם שאר המינים חייבים דנקראו דגן, ולא מסתבר דלמסקנא דמרבין יותר 'מפרי אדמתך', ומג"ש ד'ארץ' 'ארץ' דחייב בכל שבעת המינים, יהיה פחות מההו"א דהולך רק על חטיף ושעורים דמקרי דגן, ומרבין כל שאר המינים דדגן, אולם לפי מה שפירש שם הר"ש משאנץ בההו"א דאין לך אלא חטיף ושעורים, דחטיף שייך 'בשתי הלחם', ושעורים שייך 'בעומר' דכתיב בהם 'ראשית', דבעומר כתיב 'ראשית קצירכם', ובשתי הלחם כתיב 'קרבן ראשית', וכך

שנשתבחה בהן ארץ ישראל, שכוסמין הן בכלל חטיף, ושכולת שועל ושיפון הן מין שעורים, אם לא שנדחוק דהטור התכוון לומר דמכיון שהם מין חטה ושעורה שבהם נשתבחה הארץ, א"כ גם להם יש חשיבות, ואפשר לומר שהט"ז בסי' קס"ח ס"ק ד' נתכוון לדברים אלו.

ובפשטות נראה שיש בזה מחלוקת הראשונים, שהרי מצינו דעת הגה"מ שהביא הב"י בסי' רי"א, וז"ל הב"י: כתבו הגה"מ בפרק ח', שאם היה לפניו תבשיל שיש בו קמח כוסמין או שיפון ושיכולת שועל וגפן ותאנה ורימון, נראה לי דכיון דמברך על התבשיל בורא מ"מ, דברכתו קודמת, אע"ג דהני ממין ז' ואיהו לאו ממין ז', מ"מ כיון דחשיבי דעדי מיניה פת וכו'. הרי דסובר כפירוש דשאר מינין לאו ממין ז' הם, וקשה לדחוק בדבריו דכוונתו דלא מפורש בהדיא בקרא. אלא דלאידך גיסא מצינו בפירוש בתוס' הרא"ש, ובתוס' הר"ש משאנץ שיצא לאחרונה לאור, שהביאו את קושיית התוס' כגירסת המהרש"א שנשארו בקושיא, ויוצא מזה, דשאר מינין חייבים בביכורים, אלא שקשה לתת גושפנקא הלכתית לכתבי ידות שנמצאו לאחרונה כידוע.

ובחידושי הר"ן (שם ד"ה אוציא חטיף ושעורים) כתב וז"ל: קושיא בעלמא היא לומר שא"א להקיש מצה למרור, דהא לא הוי אלא מחמשת המינים שהן באין לידי חימוץ כדדרשינן לעיל, עכ"ל. משמע מדבריו ג"כ דשאר מינים חייבים בביכורים, ולכן א"א להקיש מצה למרור, שא"כ יפסל כל המינים למצה. אלא דדבריו קשים להבנה, דהרי הגמ' מביאה על זה הלימוד של 'מצות' 'מצות' ריבה, לרבות יש במינו ביכורים אם אין עצמם ביכורים, משמע שבלא הלימוד של 'מצות' 'מצות' היינו מקשים מצות למרור וכמו שהקשה הפנ"י.

ובספר אור גדול על המשנה בביכורים, מביא על מה שכתב בתוס' רעק"א בשם

הוי כלאים זה בזה, וכן שיפון, וכוסמין ושיפון לא הוי כלאים זה בזה, אבל שעורים עם שיבולת שועל אינם כלאים זה בזה, כמבואר במתני' בריש כלאים, וכן נפסק ברמב"ם (כלאים פ"ג ה"ג), ואפשר ג"כ דבאמת הם מין אחד, אלא שנשתנה שמם אח"כ, אלא באמת דין דכלאים אינו תלוי במין אחד כ"כ, אלא תלוי במראית העין כמבואר ברמב"ם (שם ה"ה) עיי"ש.

סוף דבר הכל נשמע, שמצינו פולמוס גדול האם שאר המינים חייבים בביכורים, והיינו האם נכללים בכלל חטים ושעורים, ומינה כיון דהילפותא דביכורים הוא מהגז"ש 'ארץ' 'ארץ' מהפסוק 'ארץ חטה ושעורה' הנאמר לגבי ברכת המזון וברכה אחרונה, א"כ גם לענין ברכה אחרונה על חטה ושעורה שנסתפקן התוס' הוא רק על חטה ושעורה ולא על שאר מינים, לפי השיטה הפוסטרת מביכורים.

אלא שבפני יהושע יש לו דרך נוספת להסביר את דברי הגמ' בפסחים, שמוכח משם דשאר מינים אינם חייבים בביכורים, לא משום שאינם נכללים בכלל חטים ושעורים, אלא דלא הוי ממין המובחר של חטים ושעורים, דהדין הוא דאין מביאין ביכורים אלא ממין המובחר, כדאשכחן דאין מביאין ביכורים מתמרה שבהרים, ולא מפירות של עמקים, א"כ אין ראיה מזה לענין ברכה אחרונה, דהא ודאי שתמרים שבהרים מברכין עליהם מעין ג', דוודאי שנכנס בכלל דבש, אלא דילפינן מהפסוק דביכורים צריך להביא מן המובחר, אלא דלענין לצאת ידי חובת מצה אמרה הגמ' דאפשר לצאת לפי ההו"א, דבכל אופן אין מביאים ממין זה ביכורים, ואף שלפי דרך זה הוא נכלל בכלל חטים ושעורים, מ"מ כיון שהוא מסוג אחר והם פסולים לביכורים אפשר לצאת ידי חובת מצה, ולא נקרא שיש במינו ביכורים.

אלא דבפנ"י משמע דעיקר כדרך הראשון דלא הוי בכלל חטה ושעורה, דכן משמע מדבריו, אלא דלסניף בעלמא הוסיף דלא הוי

פירש ביד דוד, אלא נקט הגירסא כהר"ש הגורס רק חטים, עכ"פ ודאי דלפי דבריהם הכוונה היא רק לחטים ושעורים בלבד ולא שאר המינים דלא שייך בהו עומר ושתי הלחם כדכתיבנא לעיל, א"כ מסתבר דגם לפי המסקנא דילפינן מ'ארץ חטה ושעורה', דהכוונה הוא רק לחטה ושעורה בלבד.

ומדי דברי בו זכור נזכרתי עוד שיש להביא ראיה מהגמ' (סוכה יג. וחולין סב:) שמובאת שם ברייתא דו"ל: 'אזוב' ולא אזוב יון ולא אזוב כותי וכו', ולא אזוב שיש לו שם לווי. משמע, שכל דבר שדברה תורה מדבר מסוים, אם יש בדבר זה סוג שיש לו שם אחר - אינו נכלל במה שדיברה התורה בשם סתם, כמו 'מרירתא דאגמא' בגמ' סוכה דלא נכלל במרור, וכן 'כופשני צוצייני' דהיינו תורין מצוצייני דלא נכלל בשם תורין, ומסתמא ג"כ הני מיני דגן שיש להם שם אחר לא יוכללו בשם חטה ושעורה, ומה נפק"מ אם יש לו שם לווי או יש לו שם אחר, אלא דהגמ' מחלקת שם בב' אופנים מהא דאזוב, סברת אביי דרק אם נשתנה שמו קודם מתן תורה והתורה הקפידה עליו, יש לו שם לווי פסול, וסברת רבא דבאתרייהו סתמא קרי להו, [ומסתמא ב' הסברות אמת הן, אלא דרבא סבר דאין צריכים לסברת אביי, וכן משמע מרש"י (חולין ד"ה אזוב יון) יעו"ש].

והנה במיני דגן לא שייך לומר את סברת רבא, דודאי כן הוא שמם בכל מקום, אבל בסברת אביי יש לדון אם היו שמות אלו לפני מתן תורה, ומצאנו בפסוק שהביא הרש"ש 'והחטה והכוסמת לא נוכו', דמשמע דכוסמת לא נכלל בכלל חטה אף שהוא מין חטה לגבי צירוף לחלה, אלא דרואין עוד מפסוק זה, דנשתנה שמם קודם מת"ת, ומסתמא דגם שיפון ושיבולת שועל נשתנה שמם לפני מתן תורה אף שהם בכלל שעורה, [ומה שלא פירשה התורה כשאמרה 'והשעורה והפשטה', אולי לא צמחו שם מינים אלו], אם לא שנחלק ביניהם, ואולי נדמה אותם לכלאים דכוסמין וחטה ושעורה

שפיר דכוסמין אינן בכלל מין ז' כמו שעורים לכל מילי, אבל כיון דמ"מ בקצת דברים הוא בכלל חטין כתב בסי' רי"ח דחשוב הוא לענין המוציא, עכ"ל הט"ז, וכן מציין לסוף סימן רי"א. והנה מלשון הט"ז 'ויותר' משמע שם מלשון הר"ש דרך לענין מצה וחלה דהיינו להצטרף לחלה הוי דין חטין לכוסמין ואידך לשעורים, ואפשר דגם לגבי ביכורים אינם בכללם, אלא דהפמ"ג בסי' ר"ח ס"ק ב' כתב, דבין להט"ז ובין להמג"א כו"ע מודים דכוסמין ושיבולת שועל ושיפון הוי בכלל חטה ושעורה דקראי שנשתבח בא"י.

ובא"ר בס' ר"ח ס"ק ה' כתב וז"ל: ולכן יש לזהר לפי המנהג שאוכלין בשבת שירה חטין שלמים ומבשולים, וכן בכל השנה אוכלים שעורים וכו', וכן גרי"ץ שלימין מבשולים, שאין לאכלם אלא בתוך הסעודה עכ"ל, ולכאורה מה שכתב גרי"ץ שלימין היינו שיבולת שועל, שכן מצאנו במג"א ס"ק ז' כשמדבר שם מתבטל של שיבולת שועל כתב שקורין גנצי גרי"ץ. נמצא שמדברי הא"ר מוכח בהדיא שגם בשיבולת שועל אין לאכול אלא בתוך הסעודה ולא כפי שדברנו עד עתה, וכ"כ הפמ"ג בס' רי"א במ"ז ס"ק ד' אות א', אלא דמ"מ מידי ספיקא לא נפקא, דיש אחרונים שסוברים דאינן בכלל חטין, ומ"מ אין ראיה שסובר כן בבירור דהם בכלל חטין, אלא שהסתמך על הטור שכתב כן, ואפשר דלענין הסתפקות התוס' שהביא רק ספק ושאר ראשונים לא נסתפקו בזה כלל, אפשר דמודה דלשאר מינים הוי קיל, ובמקור הדברים בתוס' ורא"ש מדברים רק על חטין יעו"ש כמה פעמים בדבריהם, וכן בהג"מ והרשב"א מוזכר חטה, אלא דבלשון התוס' שכתבו: ומיהו אומר הר"י שיש להסתפק שמא חכמים כייל ליה בההוא מין דגן ולא עשאו פת וכו', וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלוש עכ"ל, וכן היא ברא"ש שם. משמע קצת דכל מיני דגן בכלל, אלא דאין מזה ראיה, דהרי התוס' הבינו מתחילה דקאי על דייסא, אלא דאח"כ הסכימו דאפשר דקאי גם על כוסס חטה,

מן המובחר, ויש קצת קושי בדרך זו, דהרי ידוע דיש בזה מחלוקת ר' יוחנן ור"ל בגמ' מנחות דף פ"ד ע"ב, האם הוא לעיכובא אם הביא שלא מן המובחר דלר"י הוא לעיכובא ולר"ל אינו לעיכובא, ומסתברא דלר"ל כיון שאינו לעיכובא דבדיעבד אם הביא מה שאינו מן המובחר יצא, א"כ הוי במינו ביכורים, א"כ הדרא קושיא לדוכתא, דאוציא חטין ושעורים כולל גם שאר מינים, א"כ במה יצא ידי מצה, וצריך לדחוק דסתמא דגמ' כר"י דהלכה כמותו, עכ"פ ודאי דדרך הראשון של הפנ"י אתי שפיר יותר דאינן כלל במין חטין ושעורים ולעיכובא לכו"ע.

והנה בשו"ע סעיף ד' כתב: אבל דגן חי וכו' - אינו מברך אלא בפה"א ולאחריו בורא נפשות, והתוס' נסתפקו וכו'. משמע לכאורה דקאי על כל המיני דגן, אלא דיש לדחות דרך תחילת דבריו קאי על כל המינים דמברך בפה"א ואחריו בורא נפשות, אבל מה שמביא את הסתפקות התוס' אפשר דלא קאי רק על חטין ושעורים, והסתמך על מה שכתב בס' קס"ח סעיף ד': פת שעורין ופת כוסמין - יברך על של שעורים כיון שהוא ממין ז', והוא מדברי התוספתא שהוא בירושלמי שהבאנו לעיל, וכן בסי' רי"א סעיף ו' מביא את דברי הגה"מ שהבאנו לעיל: היה לפניו תבטל מקמח כוסמין וכו' וגפן תאנה ורימון, כיון שמברך על התבטיל בורא מ"מ - ברכתו קודמת, אע"ג דהנך ממין ז' ואיהו לאו ממין ז', אלא דהמג"א כותב בשני המקומות דהפירוש הוא שאין נזכרין בהדיא בקרא, והיינו משום דהטור כתב בסי' ר"ח דכוסמין מין ז' דבכלל חטין הן, וההוכחה דהטור בעצמו כתב בס' קס"ח לדין של התוספתא, ולכן למד המג"א גם מדברי השו"ע כן.

והט"ז בסי' ר"ח הקשה קושיא זו, ותירץ דכיון שמצאנו לענין כלאים דחטין וכוסמין כלאים זה בזה, ובמנחות אמרינן כוסמין מין חטין וכו', וי"ל ההיא לענין לצאת ידי מצה וכו'. ש"מ דיש חילוקים בזה, ע"כ כתב כאן

יברך תחילה על הטפל, יעו"ש במחה"ש, וכן כתב הרב בסידורו דלא כהנתיב חיים הגורס להיפך, וכמו"כ כתב בס' ר"ח ס"ק ז' בהא שכתבנו בזופ"א של גאנצ"י גרייז"ן דהיינו שיברך תחלה על המים, אבל באמת מלשון המג"א כאן הוא שמברך על הגרעין ועל המים, ואם נדייק שם שמברך תחילה על המים, א"כ כאן הדיוק הוא להיפך שמברך תחילה על הגרעין, ולפי מה שכתבנו דכאן באמת עדיף לעשות להיפך, דהרי כאן יש יותר צד דהגרעין של שיכולת שועל בטל למים, דאפשר דאין דינו כחטה ושעורין ודינן כשאר זרעונין דבטלים למים, לכן עדיף לברך על הגרעין תחילה, ואין בזה ברכה לבטלה כשאוכל הטפל תחילה.

ולמעשה בדין זה, שמעיקר הדין נקטינן כהרמב"ם שמברך בורא נפשות, אלא שיש להחמיר מחמת הספק בתוס', בהצטרף עוד ספק דהיינו בשאר מינים כמו שאמרנו - אפשר להקל לכתחילה כדעת הרמב"ם, ומתאמרא בשם הגרשז"א שמעיקר הדין אין צריך להימנע מלאכול גרגרי דגן שלמים שלא בתוך הסעודה, ומה שהביא השו"ע את שיטת התוס' אינו אלא לומר שיש הידור בדבר, ועיין מש"כ בזה בספר ברכת הנהנין עמוד קמ"ז, וזהו חידוש גדול ולא משמע כן מהפוסקים שדנו בדבר, אבל עכ"פ כשאר המינים אפשר להקל.

וראיתי בספר פסקי תשובות (סי' ר"ח הערה 118) שמביא בשם הנצי"ב זצ"ל (עמק שאלה, שאילתה נ"א), ומשו"ת הר צבי (ח"א סי' ק"ח) ליישב את מנהג האשכנזים אמאי אין מסיימים בא"י בברכת על המחיה 'על הארץ ועל מחיתה', כי ברכת על המחיה כוללת גם ג' מיני דגן שאינם מז' מינים שנשתבחה בהם א"י, ומשום לא פלוג אין משנים הנוסח גם במיני חטה ושעורה, הרי שנקטו דשאר מינים אינם נכללים בז' המינים.

ונלענ"ד דגם לדברי התוס', בדיעבד אם אכל חטים שלא בתוך הסעודה - יברך בורא נפשות, דהלוא התוס' כתבו רק דנכון

והרי בדייסא ודאי קאי על כל המינים, ולא דבכלל חטה ושעורה הם אלא מחמת דגן דמקרי לחם כמו שכתבנו, וכמו לרבי יוחנן בן נורי לגבי אורז, ולכן אפשר לכלול בכלל דגן גם כוסס חטה דזהו מחמת חטה ולא מחמת לחם, וכן כתב הרא"ש להדיא וז"ל: ואע"ג דחטה כתיב בקרא, כיון דאין אכילתא חשיבה כ"כ - לא חשיבה לברך עליו מעין ג'. משמע דהסתפקות היא מחמת חטה, ולגבי דייסא אפשר שהיא בכלל לחם וזה ודאי קאי על כל המינים.

והנה במג"א בס"ק ז' כתב וז"ל: ונ"ל דאם עושין תבשיל משיכולת שועל שקורין גנצי גרייץ, ונותנין בהם מים הרבה שאין ראוייה רק לשרפו שקורין זופ"א, אפשר דאין המים בטלי לגבי הגרעין, וצריך לברך על הגרעין בפה"א ועל המים בפ"ע שהכל, דהא עיקרן על שם המים וכו', מ"מ אין הגרעין בטלין לרוטב דה' מינים חשיבי וכו', עכ"ל. הרי דחזינן להדיא דסובר דשיכולת שועל דינן כחטין ושעורים אף באופן דינן לברך בפה"א, וגלל כן אף מברך ברכה שעל שאר זרעונים לא היה צריך לברך דבטלי לגבי מים, דכן מוכיח המשנ"ב בס"ק כ"ג מדברי המג"א, משמע שברור לו דשאר מינים נכללים בחטין ושעורים, דאל"כ הוי ברכה לבטלה.

ואפשר לדחות דבאמת אין ודאי שהם בכלל חטין ושעורים, אלא שאין חשש ברכה לבטלה אלא רק ברכה שאינה צריכה, דכן מדויק בדבריו שכתב 'וצריך לברך בפה"א ועל המים בפ"ע', דלא כמו שכתב בס' ר"ה ס"ק ו' בכה"ג בענין לביבות מעט, ועיקר כוונתו לאכול הזופ"א, א"כ ראוי לברך על המים ועל הליבבות, ומדייק המחזה"ש מדבריו דיש לברך קודם על המים, כיוון דלא ברירא ליה להמג"א דהזופ"א עיקר, כיון דהליבבות הם מה' מינים דאין הולכים בהם אחר הרוכ, ואם כן אם יברך תחילה על הליבבות יהיה אח"כ ספק אי נפטרו המים, ולכן יברך תחילה על המים שהכל, דאפי' המים טפלים מ"מ כששותה קודם העיקר

לא יאכל אלא א"כ לכה"פ יהיה לו דבר שמברכין עליו בורא נפשות.

והנה הכף החיים (ס"ק ל') כתב על מה שכתב השו"ע שלא יאכל אלא בתוך הסעודה, דיש עוד דרך, דיאכל דבר שברכתו ודאי מעין ג' ודבר שברכתו בורא נפשות, ויפטרנו ממ"נ, ונראה שכוונתו במה שכתב שיאכל דבר שברכתו מעין ג', דהיינו דבר שמברכין עליו על המחיה, וטובר דיוצא בזה על הדגן על הצד שצריך מעין ג', ואף דהצד שנסתפקו התוס' והרא"ש הוא לברך על האדמה ועל פרי האדמה, מ"מ בדיעבד יצא בעל המחיה, [וכמו ברכת מזונות דיוצא על הכל או עכ"פ במידי דזין, כמו דמבאר המשנ"ב בדין האוכל אורז], דאם יאכל דבר שברכתו הוא על העץ או ישתה יין, ודאי דיצטרך להוסיף על האדמה ועל פרי האדמה, וזה ודאי דאין עושין כן לכתחילה, דהיינו לאכול דבר שמסופק בברכתו האחרונה ולסמוך שיכלול בתוך ברכת מעין ג' שיברך על דבר אחר, כמבאר בסעיף י"ח, והוא מדברי התה"ד בס' ל', וראיתו הוא מסוגיא דידן, מהא דר' נחמיה לא אכל סולת מימיו, ואם אפשר לכלול הרי היה יכול לאכול דבר שברכתו מעין ג' ולכלול, אלא משמע דאין לכלול, ואין לחלק ולומר דדבר שיש לו צד שברכתו הוא מה שתקנו חז"ל אפשר לכלול, אבל דבר שאין לנו נוסח בדברי חז"ל דהיינו 'על האדמה ועל פרי האדמה' אין לכלול, ולכן לא אכל סולת מימיו, דלא מסתבר לחלק כן, כ"כ התה"ד שם, אלא דבדיעבד אם כבר אכל כתב הט"ז (ס"ק י"ט) דיכול לכלול, והתה"ד לא דיבר אלא לכתחילה דהיינו לאכול דבר שנסתפק ולסמוך שיכלול אסור, א"כ אם כבר אכל דגן חי אפשר לברך מעין ג' ולכלול על האדמה ועל פרי האדמה אם מברך על הפירות², אלא דאם אוכל דבר שברכתו על

להחמיר שלא לאכלו אלא בתוך הסעודה, משמע דמעיקר הדין יכול לאכלו גם שלא בתוך הסעודה, וכן הוא הלשון ברא"ש, ובע"כ יברך בורא נפשות אף שלהצד שברכתו מעין ג' אינו יוצא בברכת בורא נפשות, דכן כתב הרא"ש משום דכן הוא עיקר הדין, דאין לומר דמעיקר הדין יכול לאכלו ולא לברך כלל משום דספק ברכות להקל, דלא מצאנו כעין זה דמחמת ספק יוכל לאכול בלא ברכה, דהיינו דודאי מחויב בברכה ואינו מברך, דהלא ידוע המחלוקת שהובא בהגהות דעק"א בס' ר"ט האם ספק ברכות להקל הוא רק בברכת המצוות אבל בברכת הנהנין כיון שיש לו ספק אם נפטר המאכל בברכה או לא - אסור לאכלו וכאילו מעל, דכ"כ המהרש"א בפרק ע"פ בשם הרשב"א, והרי"ף ועוד ראשונים סוברים דכיון דספק אם מחויב לברך יכול לאכול בלא ברכה, דכיון דהוא רק דרבנן אזלינן לקולא, דהיינו דהרי אפשר דהוא פטור, אבל לעניינינו דמחמת הספק הרי ודאי שלא יברך הרי יש לו איסור לאכול, ואמאי כתבו דרק נכון להחמיר, אלא ודאי דאם אכל מברך בורא נפשות, אלא מדברי המג"א משמע לא כן, מדכתב: דאם אירע שאכלו שלא בתוך הסעודה יברך אחריהם בורא נפשות, כן משמע דעת הרב"י. ומסביר המחיה"ש דמשמע כן מדסתם כהרמב"ם, אלא דהביא לבסוף דברי התוס', משמע דנקט כהעיקר כהרמב"ם, ולכן בדיעבד מברך בורא נפשות, ולפי דברינו אף לדברי התוס' הדין כן, ואפשר דלסברת התוס' צריך עכ"פ לברך בורא נפשות על דבר אחר דלכה"פ יצא מספק, אלא דלכתחילה נכון לאכלו בתוך הסעודה ולצאת בבהמ"ז, וע"ז כתב המג"א דבדיעבד אף בלא זה יכול לברך בורא נפשות דהעיקר כדברי הרמב"ם, אבל לתוס'

2 ויש לעיין בזה טובא, דאפשר לומר דהתה"ד שסובר דאין לכלול על הספק, הוא לא מחמת שחסר לו בברכה הנכונה, אלא דעצם לכלול על הספק בתוך ברכה אחרת אין לעשות כן לכתחילה, אף שאין כאן חשש ברכה לבטלה דהיינו כעין חפסק, אף דהט"ז מחדש דבדיעבד שלא ישאר בלא ברכה אפשר לכלול, א"כ לעניינינו דמעיקר הדין מברך בורא נפשות, אין לכלול אפי' בדיעבד וצ"ע.

שאפשר דהברכה הוא מעין ג' הוי ברכה לבטלה. משמע דפשיטא ליה להמג"א דברכת בורא נפשות במקום מעין ג' הוי ברכה לבטלה, אלא דאפשר לומר דזה גופא איסתפק ליה למג"א דלא כהמח"ש³, עכ"פ יש כאן צירוף לשיטת הרמב"ם בדגן חי לברך בורא נפשות.

והנה ידוע הוא חידושו של בעל האגרות משה (ח"א או"ח סי' ע"ד), דאף בדבר שצריך לברך מעין ג' אם אינו יכול לברך, דהיינו דאינו ידוע הנוסח, ועד שימצא סידור יעבור כדי שיעור עיכול - יברך בורא נפשות, ואף דאינו יוצא בזה ברכת מעין ג', ואם ימצא אח"כ סידור יברך מעין ג', מ"מ עתה שאין לו ברירה, דלפי מה שנראה עתה לא יוכל לברך מעין ג' צריך לברך בורא נפשות, דעל כל דבר מאכל שנהנה צריך לברך בורא נפשות, אלא שחז"ל הוסיפו ברכה חשובה על דבר חשוב, עכ"פ מידי חיוב ברכת בורא נפשות לא נפטר, ואין קושיא מהא דהרא"ש שהבאנו שאינו יוצא בברכת בורא נפשות על מעין ג', דאה"נ דאינו יוצא, עכ"פ באין ברירה יברך בורא נפשות ולא הוי ברכה לבטלה, ומזה מתורץ מה שהקשינו לעיל, מהא דכתבו התוס' והרא"ש דנכון שלא יאכל דגן חי אלא בתוך הסעודה, משמע דמעיקר הדין יכול לאכול שלא בתוך הסעודה, והרי לא יוכל לברך דהא יש לו ספק אם יברך בורא נפשות או מעין ג', ומה שיברך יש חשש ברכה לבטלה, ואיך יכול לאכול כשיודע שלא יוכל לברך ברכה אחרונה, ולא שייך בזה לומר ספק ברכה להקל. ולפי דברי האג"מ ודאי שיברך בורא נפשות, דאפילו על הצד שברכתו מעין ג' יכול לברך בורא נפשות אף להרא"ש שאינו יוצא בזה, ולפי"ז יכול בשופי לברך בורא נפשות על דגן חי ולסמוך לכתחילה, דיש לנו כמה צירופים, ובוודאי שעל שאר מינים אפשר לסמוך לכתחילה, ואפשר אף לאכול כדי שביעה.

המחיה אפשר לעשות כן לכתחילה, ולא יכלול להוסיף על האדמה ועל פרי האדמה, דמכיון דבדיעבד יוצא בעל המחיה אין להוסיף עוד.

ואם אין לו דבר לברך עליו על המחיה - לכה"פ יאכל או ישתה דבר שברכתו הוא בורא נפשות, שבזה אין חשש ברכה לבטלה בזה שמברך בורא נפשות, אלא שחסר לו ברכת מעין ג', ואם לא יאכל כדי שביעה ודאי שאין לו צד שחייב מן התורה, דפחות מכדי שביעה אף בפת אין לו חיוב מן התורה, וביותר מצאנו בפמ"ג ס"ק ז' בא"א שתולה את המחלוקת דהרמב"ם והתוס' אם מברך מעין ג' על דגן חי, בנידון אם ברכה מעין ג' הוא מה"ת או מדרבנן, דלהרמב"ם לשיטתו דברכת מעין ג' הוא מדרבנן, משו"ה לא חש לספק ומברך בורא נפשות, ולהרא"ש הוא מן התורה ולכן חושש לספק, א"כ אם לא אכל כדי שביעה, אפשר דגם להרא"ש אין לחוש לספק, אלא דבפמ"ג (מ"ז ס"ק ז') רוצה לומר דלתוס' הוי מעין ג' מדרבנן, ועם כל זה הם חוששים לספק, עכ"פ ודאי דבפחות מכדי שביעה הוא קל יותר.

ואם אין לו דבר לברך עליו בורא נפשות - יש כאן גם חשש של ברכה לבטלה אם יברך בורא נפשות, דכן כתב הרא"ש שהבאנו למעלה דאין יוצא בבורא נפשות על דבר שברכתו הוא מעין ג', אלא דהכף החיים (סי' רב ס"ק עט) הביא בשם הגינת ורדים, שהוכיח דהרי"ף וה"ר יונה סוף כיצד מברכים סבירא להו דברכת בורא נפשות פוטרת מעין ג', והמג"א שם בס"ק כ"ו מביא בשם הכנה"ג, דבספק יברך בורא נפשות אלא דמסיים 'וצ"ע', ומבאר המח"ש דהצ"ע הוא דודאי אם אין בורא נפשות אלא מעין ג' במי שריית צימוקים שמדובר שם - ודאי הוי ברכה לבטלה, ולכן איך יברך בורא נפשות, כיון דלהרא"ש שסובר שם

3 אלא שמדבריו בס' ר"ח ס"ק כ"ו משמע דהוי ודאי ברכה לבטלה, וכן דייק הכף החיים, וכן משמע מדברי הט"ז (שם ס"ק י"ט) ד יעו"ש.

המורם מכל הנ"ל

א. לגבי אכילת עוגיות של שיבולת שועל, [ושאר מיני דגן, וחטין ושעורין] שלא בתוך הסעודה - אם יכול לאכול או לשותות דבר שברכתו בורא נפשות ודבר שברכתו על המחיה, ודאי עדיף כדי לצאת לכל הדעות [ובזה מרוויח ג"כ לפי הצד שברכתו הן מזונות ועל המחיה], ויכול לאכול כל מיני הדגן [אמנם בשאר הדברים שמברכים עליהם ברכת מעין ג' - צ"ע אם יכול לכלול].

ב. אם יש לו רק דבר שברכתו בורא נפשות - אפשר ג"כ לסמוך על זה, ואפילו יאכל כדי שביעה, כיון שיש בזה כמה צירופים להקל, שהרי כל החיוב של ברכת מעין ג' לפי דעת המחבר (סי' רט סעיף ג') הוא רק מדרבנן כדעת הרמב"ם והסמ"ג, ואף שלפי כמה ראשונים הוא מה"ת, מ"מ בשאר מיני דגן אפשר לצרף להקל, שהרי גם לתוס' והרא"ש ברכתו בורא נפשות, אלא שוודאי עדיף אם יאכל פחות מכדי שביעה.

ג. אם יש לו רק דבר שברכתו הוא על המחיה - יש לו עוד צד להקל, לפי שיוצא לפי הצד שברכתו מעין ג', אבל ודאי שצריך לברך ג"כ בורא נפשות, שזוהי ברכתו מעיקר הדין, ויש לו לברך מקודם בורא נפשות, ואין כאן ברכה לבטלה, וגם לפי הצד שברכתו היא מעין ג' אין בזה ברכה לבטלה, וכמו שכתבתי בשני הדרכים דלעיל, אבל אם יברך על המחיה מקודם - אפשר שכבר יצא על השיבולת שועל ויש בזה חשש ברכה לבטלה, ואפשר שאפילו בדיעבד אם כבר ברך על המחיה - אין לו עוד לברך בורא נפשות, ובחטים ושעורים אפשר שיש להחמיר שלא לאכול לכתחילה אא"כ יש לו גם דבר שברכתו בורא נפשות, שהרי בזה ברור שנסתפקו התוס', ולא נתנו עצה אלא לברך בתוך הסעודה, וכשיש לו לברך מעין ג' ובורא נפשות - זה נחשב כבתוך הסעודה כמ"ש בכף החיים.

ד. אם אין לו דבר שברכתו על המחיה, ולא דבר שברכתו בורא נפשות - אם יאכל פחות מכדי שביעה אפשר לסמוך ולברך בורא נפשות, אף שלא מצאנו לחלק בזה בראשונים שהסתפקו בזה, וגם בשו"ע לא נאמר בזה חילוק, מ"מ בשאר מיני דגן אפשר לסמוך ולצרף הדעות שבזה אין לו דין חטים ושעורים, ובשעת הדחק אפשר לסמוך ולהקל אף לאכול כדי שביעה, שהרי מעיקר הדין נקטינן כהרמב"ם, וכבר הבאנו מהגרשז"א שהקיל בזה מעיקר הדין אף בחטים ושעורים, ואפשר שזה אף באוכל כדי שביעה, מ"מ בשיבולת שועל ודאי שיש לסמוך בשעת הדחק אף באוכל כדי שביעה, ואפשר שגם בחטים ושעורים כשאוכל עכ"פ פחות מכדי שביעה.

